

گزارش «شهروند» از بازگشت بازنشستگان به بازار کار

کار تا دم مرگ

طی ۳۰ سال گذشته، جمعیت بالای ۶۵ سال افزایش پیدا کرده و در سال ۹۵ به ۶/۱ درصد رسیده است. در بیشتر نقاط دنیا میانگین سن بازنشستگی ۶۵-۶۰ سال است در حالیکه این میانگین در ایران ۵۰ سال است

عکس: سید غلامحسین / شهروند

روشنک مشتاق | قدیم بازنشستگی مترادف بود با دنیایی فسارغ از قیدوبند، دستورات و مقررات محیط کار. دوره‌ای که استراحت، بازی یا نوه و نتیجه، پارک و مسافرت مهمترین برنامه‌هایش بود و از این دنیای بی‌غل‌وغشی همانند کودکان تصور نمی‌شد. اما این روزها بازنشستگی آغازی برای کار جدید است، روزهایی که بعد از یک عمر دوندگی، گویا دوباره به نقطه شروع رسیده‌ای، زمانی که فرد باید بعد از سال‌ها تلاش و زحمت، کفش آهنین به پا کند و مانند روزگار جوانی به دنبال شغل جدید بگردد تا بتواند از پس مخارج و هزینه‌های زندگی بیاورد.

زندگی انسان از نظر شغلی به سه دوره قبل اشتغال، اشتغال و بعد از اشتغال تقسیم می‌شود. در دوره نخست که مربوط به کودکی و نوجوانی است، فرد با تحصیل و فراگیری اصول کار، خود را برای قدم گذاشتن در بازار کار آماده می‌کند؛ دوره اشتغال با یافتن شغل آغاز می‌شود و تا بازنشستگی ادامه دارد؛ دوره سوم نیز مربوط به دوره بازنشستگی است، دوره‌ای که فرد از قیدوبند خشک اداری رها می‌شود و مرحله رفاه و استراحت دوره بازنشستگی انتظارش را می‌کشد. اما این سه چرخه حیات شغلی در همه کشورها یک‌جور نیست، در جوامعی که رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بالاتری وجود دارد، هر کدام از چرخه‌های ذکر شده سر جای خود قرار می‌گیرند، اما در جوامعی که دچار به‌هم‌ریختگی اقتصادی و مشکلات اشتغال هستند، منظم‌بودن این چرخه‌ها دور از ذهن است. در این جوامع مرحله دوم اشتغال برای بخش قابل توجهی از افراد در سنین پایین و در دوره نوجوانی و حتی کودکی شروع می‌شود، افراد در این جوامع متناسب با رشته تحصیلی خود کار مناسب و شایسته‌ای پیدا نمی‌کنند، نرخ بیکاری در این جوامع بالاست و عده‌ای نیز چند شغله هستند و در نهایت با آغاز چرخه سوم زندگی یعنی بازنشستگی، عده‌ای مجبور می‌شوند برای تامین مخارج زندگی به بازار کار برمی‌گردند که این ماجرا بازگشت به بازار کار به نوبه خود موجب افزایش بیکاری در بین جوانان می‌شود.

نظام‌های بیمه‌ای با شکل‌گیری اجتماعات بزرگ کارگری و لزوم توجه به نیازهای کارکنانی که بعد از یک دوره زمانی توانمندی اولیه را برای ادامه کار نداشته‌اند، شکل گرفته است. این سازمان‌ها مکلف هستند با دریافت بخشی از حقوق کارکنان در حین خدمت به‌عنوان حق بیمه، امکان استفاده از آن را برای سنین پیری و بازنشستگی کارکنان فراهم آورند. با وجود این که هدف سازمان‌های بیمه‌ای حمایت از بازنشستگان تحت پوشش برای برقراری یک زندگی شرافتمندانه است، اما در جامعه شاهد هستیم بازنشستگانی که تحت پوشش بیمه تامین اجتماعی هستند و مستمری دریافت می‌کنند، به اشتغال مجدد روی می‌آورند. این موضوع زمانی اهمیت بیشتری می‌یابد که بدانیم تا چند سال آینده، سالمندان بخش قابل توجهی از جمعیت کشور را به خود اختصاص خواهند داد که این افزایش روزافزون جمعیت سالمندان، مشکلات و دغدغه‌های آنها، موضوعات مهمی هستند که مسئولان باید در برنامه‌ریزی‌های کشور به آن توجه ویژه داشته باشند.

بازنشستگی برای افراد دوره‌ای متفاوت است، دوره‌ای که ممکن است سلامت جسمانی و روانی فرد بازنشسته و خانواده‌اش به خطر بیفتد. دوره‌ای که فرد با شروع آن احساس پیری می‌کند و اگر تدابیر لازم برای آن صورت نگیرد، فرد دچار نگرانی و اضطراب حاصل از بی‌کفایتی و عدم‌مفیدبودن خواهد شد. آنچه اهمیت دارد، بکارگیری سیاست‌های اجتماعی متناسب با شرایط جامعه است تا این سیاست‌ها بتوانند مشکلات و آثار منفی این دوره روی زندگی فرد بازنشسته را تعدیل کنند. بازگشت به بازار کار و اشتغال یکی از مهمترین رویکردهای دوره بازنشستگی است که باید برای بهبود وضع زندگی بازنشستگان مورد توجه قرار گیرد.

بهترین سیستم‌های بازنشستگی در جهان

بازنشستگی مختلف سیستم‌های بازنشستگی متفاوت است، موسسه جهانی مرسر ملبورن در استرالیا به‌تازگی در ششمین سال فعالیت در زمینه ارائه بهترین سیستم‌های بازنشستگی در جهان، مطالعه‌ای انجام داده که در آن ۲۵ کشور را مورد مقایسه قرار داده است. در این مطالعه سه فاکتور سلامت روانی سالمندان، نرخ فقر در دوره سالمندی و روابط اجتماعی سالمندان مورد بررسی قرار گرفته است.

در این مطالعه سه شاخص برای ۲۵ کشور محاسبه شده است و مجموع این

سه فاکتور، شاخصی را ایجاد می‌کند که وضع کشورهای مورد بررسی را برای سالمندان و رفاه آنان نشان می‌دهد. در این مطالعه لیستی از ۱۰ کشور با بهترین سیستم‌های بازنشستگی در جهان در سال ۲۰۱۶ ارائه شده است، این کشورها به ترتیب کیفیت عبارتند از:

بهترین سیستم‌های بازنشستگی در جهان	رتبه
دانمارک	۱
استرالیا	۲
هلند	۳
فنلاند	۴
سوئیس	۵
سوئد	۶
کانادا	۷
شیلی	۸
انگلیس	۹
سنگاپور	۱۰

بازنشستگی در ایران

در تعریف سالخوردگی جمعیت، کشورهای ۷ درصد کل جمعیت آنها ۶۵ سال و بیشتر باشند، سالخورده نامیده می‌شوند. مقایسه گروه‌های سنی جمعیت

گروه‌های عمده سنی	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
۱۴-صفر	۴۵	۳۹۵	۲۵۱	۲۳۴	۲۴
۱۵-۶۴	۵۲	۵۶۱	۶۹۷	۷۰۹	۶۹۹
۶۵ و بیشتر	۳	۴۴	۵۲	۵۷	۶۰۱

منبع: مرکز آمار ایران

ایران در طی ۳۰ سال گذشته نشان می‌دهد نسبت جمعیت ۶۵ سال به بالا افزایش یافته و به ۶/۱ درصد در سال ۹۵ رسیده است، مطابق با این تعریف کشور ایران در سال ۹۵ جزو جوامع سالخورده محسوب نمی‌شود. اما این افزایش نسبت افراد سالمند در طی ۳۰ سال گذشته، همداری در جهت بهبود امکانات بیمه‌ای، درمانی و بازنشستگی برای جمعیت سالمند در حال افزایش است.

در حال حاضر صندوق بازنشستگی کشور، در حدود یک میلیون و ۲۷۰ هزار بازنشسته و مستمری‌بگیر دارد که با توجه به روند افزایشی افراد در سنین بالا و افزایش امید به زندگی، انتظار می‌رود در سال‌های آینده به این تعداد افزوده شود. در نتیجه باید به دنبال افزایش کیفیت صندوق‌ها و سیستم بازنشستگی کشور برای پاسخگویی به نیاز جمعیت بازنشسته در حال افزایش بود. در کشورهای توسعه‌یافته و کشورهایی که سیستم بازنشستگی باکیفیتی دارند، بسیاری از مردم به صورت اختیاری، قبل از رسیدن به سن بازنشستگی رسمی، برای استفاده از مزایای بازنشستگی (از جمله رهایی از قیدوبند اداره، داشتن درآمد کافی بدون دردسر، امکانات بیمه‌ای و تفریحی) خود را زودتر بازنشسته می‌کنند که این موضوع

به کار مجدد به علت ترس از کنار گذاشته شدن و از دست دادن احترام در بین اعضای خانواده و نیز نیاز اقتصادی از مهمترین دلایل بازنشستگان برای اشتغال مجدد است که بسیاری از دلایل، ریشه در ناآرامی سیستم‌های بازنشستگی موجود دارد.

مطالعه علی شکوری درباره بازنشسته‌های سازمان تامین اجتماعی در ۶ منطقه استان تهران که ۶۷ درصد آنان کارکنان بازنشسته ادارات دولتی، ۲۱ درصد بازنشسته شرکت‌های خصوصی و ۱۲ درصد بازنشسته مشاغل آزاد بودند، نشان می‌دهد که ۴۵ درصد افراد مورد بررسی دارای شغل مجدد و ۴۶ درصد مابقی بدون شغل مجدد بودند.

نوع شغل مجدد بعد از بازنشستگی	درصد
رانندگی	۵۱٫۱
مغازه‌داری	۷٫۹
کار اداری در ادارات دولتی	۶٫۸
شرکت خصوصی	۵٫۴
کارگری	۴٫۳
شغل تخصصی خردپا	۷٫۲
بنگاه‌داری املاک و مسکن	۳٫۲
مشاغل دیگر	۴

مطالعه شکوری نشان می‌دهد مشکلات اقتصادی و علاقه به کار و تقدس کار و افزایش ارتباطات اجتماعی نقش مهمی در گرایش به اشتغال مجدد دارند. میزان اهمیت عوامل مختلف در گرایش به کار مجدد به شرح زیر است:

عکس: نسیم / اقتصادی / شهروند

آژانس هواپیمایی

برای خرید بلیت وارد آژانس هواپیمایی می‌شوم، همه باجه‌ها شلوغ است و باید منتظر باشم. از لحظه‌ای که نشستم، پیرمرد را می‌بینم که نزدیک به ۱۰ دقیقه با سینی چای جلوی در اتاق رئیس ایستاده، منشی دوباره به او اخطار می‌دهد: «داخل نرو تا تلفن رئیس تمام شود و گرنه مثل دفعه قبل از اتاق بیرون می‌کنم».

بعد از چند دقیقه معطلی وارد اتاق می‌شود، در اتاق باز است، جای آراوی میز می‌گذارد، دست‌ان لرزانش فنجان را سرریز می‌کند و این‌جاست که صدای رئیس بلند می‌شود: «عرضه آوردن یک فنجان چای هم نداری؟» تنها لحظه‌ای می‌گذرد و دوباره صدای رئیس بلند می‌شود، این بار از سردی جای فریاد می‌کنند، تا می‌خواهد علت را معطلی پشت در اتاق بیان کند، رئیس امان نمی‌دهد و می‌گوید: «آخر وقت برای تسویه بیا، به خاطر نیاز مالی و خرج و مخارج زندگی استخدام کردم، اما این‌جا به نیروی جوان نیاز داریم، نه پیرمرد بازنشسته‌ای مثل تو».

«برای هزار تومن از صبح تا شب کلاچ ترمز می‌گیرم و به هزار تا آدم مختلف سروکله می‌زنم، بلکه ته برج بتونم سرم و جلوی زن و بچه‌ام بالا بگیرم، آخه با حقوق بازنشستگی که نمی‌شه زندگی کرد.» حرف‌هایی که می‌زند باب میل دو پیرمرد دیگری است که روی صندلی عقب نشسته‌اند، راننده می‌گوید و آن دو مسافر تایید می‌کنند. معلمی بوده که این روزها راننده شده؛ دخترش دم‌بخت است و منتظر تکمیل چهیزیه تا شهرپورماه باید چهیزیه‌اش را تکمیل کند و گرنه آبروی دختر می‌رود، می‌گوید: «دختر بدون چهیزیه به خانه شوهر برود تا قیامت زخم زبان می‌شود.» شاید چهیزیه دختر تکمیل شد و ته‌تغاری‌اش به سر خانه و زندگی رفت، دیگر کار نکند و با حقوق بازنشستگی سر کند، اما با این گرانی چشمش آب نمی‌خورد که بازنشستگی‌اش به تفریح و استراحت بگذرد.

شرکت خصوصی

۱۰ سال از بازنشستگی‌اش می‌گذرد، در طول این ۱۰ سال لحظه‌ای از فکر کار بیرون نیامده و روز بعد از بازنشستگی به فکر راه‌اندازی شرکت خودش افتاده، می‌گوید: «دلبستگی به کار و فعالیت باعث شده که این ۱۰ سال لحظه‌ای به بازنشستگی فکر نکنم، به‌نظر کلمه بازنشستگی بار منفی دارد و یاد از افتادگی می‌آفتد. در طول این مدت مثل سال‌های قبل صبح زود از خواب بیدار شدم و تا عصر در شرکت کار کردم، نمی‌توانم بگویم که از نظر مالی به پوشش احتیاج ندارم، اما مهمترین دلیل کار مجددم علاقه به کار است، نه نیاز اقتصادی. مردها یک روز که در خانه می‌مانند باید کمک خانواده، کارهای خانه را انجام دهند و من از کار خانه متنفرم و کار بیرون را ترجیح می‌دهم.»

در ایران، بازنشستگی به معنای

سالمندی نیست

بیشتر افراد چنین تصور می‌کنند که تا آخرین لحظات زندگی باید کار کنند، کاری که در ازای آن مزد دریافت کنند تا بتوانند در کنار احساس مفید بودن، هزینه‌های زندگی خانواده را پاسخ دهند.

مریم میرزایی، جامعه‌شناس درباره این موضوع چنین می‌گوید: «مشکلات اقتصادی و بازنشستگی اجباری پیش از موعد از مهمترین دلایل گرایش بازنشستگان برای اشتغال مجدد در سال‌های گذشته بوده است. در بیشتر نقاط دنیا سن بازنشستگی بالای ۶۵ تا ۶۵ سال و برای ایران، میانگین سن بازنشستگی ۵۱٫۵ سال است که با امید به زندگی بالای ۷۰ سال، فرد بازنشسته باید بیش از دو دهه از زندگی‌اش را بدون کار سپری کند».

این درحالی است که فرد بازنشسته در ۵۰ سالگی آمادگی لازم برای خانه‌نشین شدن، احساس سالمندی و بازنشستگی را ندارد و خود را قادر و توانا برای کار کردن می‌داند، این امر باعث می‌شود که به فکر داشتن شغل مجدد بیفتد. هرچه در کشور خدمات رفاهی و تفریحی و نیز درآمد بازنشستگان بیشتر شود، آنها کمتر به فکر بازگشت به بازار کار می‌افتند. در کشورهای پیشرفته دوره بازنشستگی مترادف است با استراحت و زندگی بدون دغدغه، در این کشورها بچه‌ها بعد از رسیدن به سن قانونی خودشان مسئول کسب درآمد و زندگی‌شان هستند، اما در جوامعی همانند ایران فرد بعد از بازنشستگی باید خرج تحصیل فرزندان، خرج‌ومخارج ازدواج آنها یا خرج مهمانداری از نوهارا بپردازد، در کنار این موارد، دغدغه غیرمفید بودن و مشکلات اقتصادی، بازنشستگان را مجبور به اشتغال مجدد می‌کند.»